

ŞEYHÜLİSLAM YAHYA DİVANINDA YER ADLARININ KULLANIMINA DAİR

Bilal ELBİR (*)

Merve YORULMAZ KAHVE (**)

Öz

Divan şairleri, şiirlerinde çok değişik mekân unsurlarına yer vermişlerdir. Şairlerin şiirlerinde kullandıkları bu mekânların bir kısmı hayâlî, bir kısmı kutsal, bir kısmı da gerçek mekânlardır. Şeyhülislam Yahya Efendi, XVII. yüzyılın en büyük klasik şairlerinden biridir. Yahya Efendi, İstanbul Türkçesini en güzel kullanan şairlerden biridir. Dinî ve tasavvufî konulara pek ilgi göstermeyip din dışı konulara divanında yer vermesiyle bilinir. Araştırmada Şeyhülislam Yahya Efendi'nin divanında mekân unsuru olarak kullandığı kelimeler tespit edilerek sanatçının mekân coğrafyası belirlenecektir. Sanatçının kullandığı yer adlarının sanatçının hayatıyla irtibatı da araştırmada ayrıca sorgulanacaktır. Klasik edebiyat sanatçılarının, mekân kullanımında gerçekliği yansıtmadıkları Şeyhülislam Yahya örneğinde irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Şeyhülislam Yahya, Mekân, Yer Adları, 17. Yüzyıl, Klasik Edebiyat.

Toponyms in the Head of Şeyhülislam Yahya for Use

Abstract

Divan poets have included many different elements of space in their poems. Some of these places used by poets in their poems are imaginary, sacred and real spaces. Şeyhülislam Yahya Efendi, XVII. century is one of the greatest classical poets. Although Yahya Efendi was one of the poets who best used Istanbul Turkism, he did not show much interest in religious and mystical subjects and he came to the fore with his place in non-religious subjects. In our study, Şeyhülislam Yahya Efendi's words used as an element of space will be determined and the artists toponyms will be tried to revealed. The contact with the life of the artist of the place names used by the artist will also be questioned in this study. They will be examined in the sample of Şeyhülislam Yahya whether the classical literary artists reflect reality in space use.

Keywords: Şeyhülislam Yahya, Place, Toponyms, XVII. Century, Classical Literature.

*) Yrd. Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8865-1240>.

**) Okutman, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük, Türk Dili Bölüm Başkanlığı, (e-posta: merveyorulmaz@hotmail.com), ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6818-5759>.

GİRİŞ

Şeyhülislam Yahya Efendi¹, XVII. yüzyılda İstanbul'da dünyaya gelmiş önemli sanat ve ilim adamlarından biridir. Doğum tarihiyle ilgili olarak kaynak eserlerde farklı bilgiler yer almaktadır. Çağdaş kaynakların ifadeleri dikkate alındığında doğum tarihi 969 olarak kabul edilir (Kavruk, 2001: xiii.) Şeyhülislam Yahya Efendi, hayatı boyunca Kanuni Sultan Süleyman, Sultan ikinci Selim, Sultan II. Murat, Sultan III. Mehmet, Sultan I. Mustafa, Sultan III. Osman, Sultan IV. Murat ve Sultan İbrahim'le birlikte sekiz padişah dönemine şahitlik ettiği nakledilmektedir.

- 1) Dîvân-ı Yahyâ (haz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal), İstanbul 1334; Kınalızâde, Tezkire, II, 1081-1082; Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osmân'ı (haz. Abdurrahman Sağırlı, doktora tezi, 2000), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, II. Kısım, s. 111-113; Riyâzî, Riyâzü'ş-şuarâ, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3724, vr. 147b; Kâtib Çelebi, Fezleke, II, 231-232; Keşfü'z-zunûn, I, 540; II, 1976; Abdurrahman Hibrî, Enîsü'l-müsâmirîn, İÜ Ktp., TY, nr. 451, vr. 62b; Rızâ, Tezkire (npr. Ahmed Cevdet), İstanbul 1316, s. 106-107; Şeyhî, Vekâyü'l-fuzalâ, III, 110-113; Devhatü'lmeşâyih, s. 46-48; Muallim Nâci, Osmanlı Şairleri (haz. Cemâl Kurnaz), İstanbul 1995, s. 53-63; Gibb, HOP, III, 277-284; Sicill-i Osmânî, IV, 636; Osmanlı Müellifleri, II, 498; İlmiye Salnâmesi, s. 441-445; Ahmed Refik [Altınay], Osmanlı Âlimleri ve Sanatçıları (İstanbul 1924) (s.nşr. Dursun Gürlek), İstanbul 1997, s. 127-142; Murat Uraz, Şeyhülislâm Yahyâ: Hayatı, Şahsiyeti ve Şiirlerinden Parçalar, İstanbul 1944; Danişmend, Kronoloji2, V, 121-123; Lütfi Bayraktutan, Şeyhülislâm Yahyâ: Hayatı, Edebî Kişiliği, Sanatı, Eserleri ve Divânından Seçmeler, İstanbul 1990, s. 1-65; Metin Akkuş, Nef'î ve Sihâm-ı Kazâ, Ankara 1998, s. 250; Ali Fuat Bilkan – Yusuf Çetindağ, Şeyhülislâm Şairler, Ankara 2006, s. 85-97; Yavuz Demir, “Şeyhülislâm Yahyâ Efendi ve Sâkinâmesi”, MK, sy. 62 (1988), s. 34-38; Ülkü Özsoy, “Şeyhülislâm Zekeriyya Efendi ve Yahyâ Efendi Vakfiyeleri Üzerine”, TUBA, XXII (1998), s. 159-169; M. Asım Yediyıldız, “Bayramzâde Zekeriyya Efendi'nin Vakfı”, UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, XII/1, Bursa 2003, s. 153-156; Kâzım Yoldaş, “Şeyhülislâm Yahyâ Divânı'nda Sosyal Hayatın Mekân Boyutu”, EKEV Akademi Dergisi, VIII/20, Erzurum 2004, s. 329-344; Ali Yıldırım, “Taşlıcalı Yahyâ ile Şeyhülislâm Yahyâ Divânlarında Zühdi ve Harâbâtî Kelimelerinin Kullanımı”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, XVII/2, Elazığ 2007, s. 69-88; a.mlf., “Eski Türk Edebiyatı Kaynaklarında Görülen Yanlış ve Çelişkiler”, Turkish Studies, II/4 (2007), s. 1048-1053; H. Dilek Batıslam, “Şehir Şiirleri ve Şeyhülislâm Yahyâ'nın Edirne Gazelleri”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sy. 39, Erzurum 2009, s. 483-498; “Yahya Efendi (Şeyhülislâm)”, TDEA, VIII, 544-546; N. Ünver, “Yahya”, Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, Ankara 2007, VIII, 549-550; Hakan Yekbaş, “Mahallileşme ve Şeyhülislâm Yahya” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/5 Summer 2009, s.330-355; Sinem Karçebaşı, Şeyhülislam Yahya'nın Gazellerinde Âşığa ve Sevgiliye Ait Unsurlar, Trakya Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2010; Ufuk Kemal Ankaralı, Şeyhülislâm Yahya Divânında Türkçe Deyimler ve Atasözleri, Girne Amerikan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Girne, 2013; Ali Balaban, Şeyhülislam Yahya Divanında Ahenk Unsurları, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2013; Tuğba Adalar Kızıldağ, Şeyhülislam Yahya Divanı'nda 1-252. Gazellerde Ahenk Unsurları (Cinas, İştikak, Kalb), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2014; Erdem Sevimli, Bâkî, Şeyhülislâm Yahya ve Nedim Divanlarında Haz Kavramı, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2015.

Yahya Efendi, çok iyi bir öğrenim görmüş; Osmanlı coğrafyasının Halep, Şam, Bağdad, Mısır, Edirne, Bursa ve İstanbul gibi değişik yerlerinde müderris, kadı, kazasker ve şeyhülislam olarak görev yapmıştır (Kaya, 2013: 245).

Önemli bir devlet görevi olan Şeyhülislâmlık makamına üç defa yükselmiş ve “*Bu görevde toplam, 18 yıl, 2 ay ve 25 gün hizmet etmiştir.*” (Bayraktutan, 1990: 11). Şeyhülislam Yahya Efendi, yapmış olduğu bütün görevlerde olumlu özellikleriyle öne çıkmıştır. Şeyhülislam Yahya Efendi; devletin selameti ve bekası için doğru bildiklerini söylemekten hiçbir zaman çekinmemiş, padişah ve devlet büyüklerine uyarılarda bulunmuştur.

XVII. yüzyıl içerisinde en başarılı gazel şairlerinden olan Şeyhülislam Yahya Efendi, aynı zamanda İstanbul Türkçesini en güzel kullanan şairler arasında da yer alır. Şeyhülislam olmasına rağmen dinî ve tasavvufi konulara pek ilgi göstermeden, din dışı konuları divanında ele alması, Şeyhülislam Yahya Efendi'nin döneminde ve döneminden sonra da ilgi gören bir şair olmasına etki etmiştir.

Şeyhülislam Yahya Efendi'yle ilgili yapılan akademik çalışmalarda hayata bakışı ve sanatçı kişiliği hakkındaki tespitler farklılık arz etmektedir:

“*Nefi, Atai, Sabri, Naili gibi tanınmış şairler bu saygularını ona yazdıkları şiirinde dile getirmişlerdir...*”

“*Kendisi Şeyhülislam olduğu hâlde şaraptan, sakiden, meyhaneden fazlaca söz etmesi, bazı tutucu çevrelerce hoş görülmemiş, hatta Fatih Camii'nde bir vaiz onu küfürle itham edecek kadar ileri gitmiştir.*” (Mazıoğlu, 1982:126).

“*Yahya Efendi'nin hayat anlayışı, Baki gibi büyük bir şairin hayat anlayışına benzerdir. “Hayatı iyimser bir gözle görür: Hayat, kısa ve geçici bir hayal âlemdir. Ama insan dünyaya bunun acısını çekmek, kederlenmek için gelmemiştir. Hayatın sevinçli, neşeli yanları da vardır. Aslında hayat sevinçleri ve üzüntüleriyle bir bütündür. Bunu böyle benimsemeli ve acularına da seve seve katlanarak hayatı, mümkün olduğunca sevinciyle, neşesiyle, zevkiyle yaşamaya bakmalıdır.*” (Bayraktutan, 1990: 17).

Yekbaş, Şeyhülislam Yahya'nın sade Türkçesine vurgu yapmış din adamı olarak dönemindeki rindane yaklaşımının farklılığını belirtmiştir.

“*...Şeyhülislam Yahya, gerek şiirlerindeki sade Türkçesiyle gerekse yaşadığı dönemin sosyal hayatına dair gözlemlerini yansıtmadaki başarısıyla önemli bir şairdir. Bir din adamı kimliğine sahip olmasına rağmen çoğunlukla din dışı şiirler yazmış, özellikle gazellerindeki kalenderane üslup ile bizlere XVII. asrın İstanbul hayatından sahneler sunmuştur.*” (Yekbaş, 2009: 353).

Sanatçıların eserlerinde yaşadığı coğrafyanın etkisi yadsınamaz. Klasik edebiyat sanatçılarının eserlerinde yaşadığı şehirlerin adları, şehirlerdeki semtler ve dağ vb. yer adlarına rastlamak mümkündür. Klasik edebiyat geleneği içerisindeki eserler, yeradlarının kullanımı açısından taranarak yeradlarına dair önemli bir bilgi birikimi ortaya çıkarılacaktır.

Ad ve adlandırma, insanoğlunun kendini ve çevresini anlamlandırma isteğinden doğmuş ve insanlığın gelişimine paralel olarak devam etmiştir. Adıyla kendini bir başkasından farklı kılan insanoğlu, çevresini de -kullanım amacına ve işlevine göre- farklı adlandırmayı ihmal etmemiştir. İnsanlar, hem kendi adlarının hem de yer adlarının ne zaman ve nasıl meydana geldiklerini bunun yanında da anlamlarını merak ederek, önce kendi adını, daha sonra da yaşadığı bölgedeki coğrafi adları daima sorgulamıştır.

Bu sorgulama sonucunda ortaya çıkan; özel adlar üzerinde duran ve adları köken bilgisi, tarihî gelişme, dil ve kültür sorunları açısından inceleyen bilim dalı “ad bilimi” (onomastik) olarak ifade edilir. Çevremizde gördüğümüz ve algıladığımız her şeyin adı, ad biliminin konusunu oluşturur. Anlam bilimi ve kelime bilimiyle sıkı sıkıya bir ilişki içinde olan ad bilimi, hem tür adlarıyla hem özel adlarla ilgilenir.

Ad bilim (onomastik) her ne kadar pek çok alt dala ayrılrsa da bunlardan en işlek olanları kişi adlarını inceleyen antroponimler ve yer adlarını inceleyen toponimlerdir. Yeradı bilimi (toponymy) yer adlarının verilmiş şeklini, anlamını ve geçirmiş olduğu değişimi; yapı, anlam ve köken bakımından açıklayan bilim dalıdır.

Her biri mensubu olduğu dilin ve milletin tarihinden, kültüründen izler taşıyan yer adlarının halk etimolojilerinden, söylencelerden, efsanelerden arındırılması, onların köken, anlam ve gramer yapılarının aydınlatılması, bu adların ortaya çıkmasında etkili olan geleneklerin belirlenmesi yer ad biliminin ana konusunu oluşturur (Şahin, 2015: 74).

Araştırmada Selami Turan'ın "Necâtî Beğ'in Şiirlerinde Yer Adları" başlıklı makalesinden yararlanılmıştır. Bu çalışmada “Şeyhülislam Yahyâ Dîvânî”²nında geçen yer adları tasnif edilerek incelenecektir.

A. ÜLKE, ŞEHİR VE BÖLGE ADLARI

1. Irak

Irak, dünyanın en eski medeniyetlerine ev sahipliği yapmış olan Aşağı Mezopotamya bölgesinde kurulmuş bir devlettir. Sanatçı aşağıdaki metinde yer alan Irak kelimesini ülke adı anlamına gelecek şekilde kullanmıştır. Metinde ayrıca Irak'ın tarihsel muhalif tavrına bir vurgu yapılmıştır.

Kalmadı şimdi kimse muhâlif Irak'da (K.2/17)

Uydı usûle nagme-serâyân-ı İsfehân

2) Yazımızda kullandığımız örnek beyitlerin yer aldığı eser, Dr. Hasan Kavruk'a ait Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânî olup kaynakçada verilmiştir. Beyitlerin sonlarında yer alan nazım şekli, beyit veya sayfa numaraları bu esere aittir. İmla yönünden bu eser göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca makale ve örneklerde kullanılan kısaltmalar G. (gazel), K. (Kaside), M. (Mesnevi), T. (Tarih),³i ifade etmektedir.

2. İsfahan

İran'da İsfahan Eyaleti'nin yönetim merkezi olan şehir aynı zamanda ülkenin üçüncü büyük şehridir. Safavilere de başkentlik etmiştir.

İsfahan çok süslü ve mamur olduğu için şehir güzelliğini temsil eder. Bu sebeple “İsfahan nısf-ı cihan” olarak anılır. Geçmişte İsfahan'da yapılmış büyük saraylar ve güzel bahçelerin bulunduğu yere “Çâr-bâş” deniyordu. Şehrin Afganlılar tarafından işgali sırasında buralar tahrip edilmiştir (Onay, 1992: 100-101).

İsfahan aynı zamanda, Türk musikisinin basit ve birleşik olmak üzere iki çeşidi bulunan en eski makamlarından biridir.

Kalmadı şimdi kimse muhâlif Irak'da (K.2/17)

Uydu usûle nagme-serâyân-ı İsfehân

3. Şam

İslam dünyasının önemli tarihî şehirlerinden biri olan Şam günümüzde Suriye'nin başşehridir. Şam, dünya tarihi boyunca, hiç aralıksız en uzun süre kullanılan şehir olarak anılır. Metinde Şam şehrinin fethedilmesi üzerine övgü yapılmıştır.

Seher şehin-şeh-i çârum serîr-i nüh-kışver (M.1/1)

Diyâr-ı Şâm'ı alup itdi nice feth ü zafer

Şam, bir şehir adı olmakla birlikte bunun dışında “akşam, gece, karanlık” anlamlarıyla da kullanılmıştır.³

4. Horasan

Horasan, İran'ın kuzeydoğu ve doğusunda yer alan bölgeye verilen addır.

“Horasan” kelimesi “hûr/güneş” ve “âsân/doğan” kelimelerinin birleşmesinden ortaya çıkan Farsça bir terkiptir. “Güneş'in doğduğu yer (meşrik), güneş ülkesi, doğu bölgesi” anlamına gelir (Çetin, 1999: 234). Metinde geçen âheng-i Horâsân, Türk müziği makam ve usulleri içerisinde yer alır.

3) *Şâm olur rûzum ruhuna zülfin eyleser nikâb (G.133/3)*

Lutf idüp ref-i nikâb eyleser şâmun rûz olur

Şâm eyledi çün gündüzümüz zulmet-i hicrân (G.142/4)

Ey şû'le-i âhum giceyi eyleyelim rûz

Şâm-ı vaslun isterüm Yahyâ dirâz olduğunu (G.229/5)

Zülf-i yâri ohşayup dâ'im dirüm yâ leyl tul

Şâm-ı hicr irdi derân-ı sinedür menzil gama (G.231/5)

Pârele Yahyâ dil-i sûzânı mihmân bir degül

Tîg-i kahrından hirâsân oldı baş göstermedi (K.4/20)
Didiler havfından âheng-i Horâsân eyledi

5. Bağdat

Aşağı Mezopotamya bölgesinde bulunan ve tarih boyunca pek çok medeniyete başkentlik eden Bağdat, Irak'ın en büyük şehri ve başkentidir.

Cennete benzetilen şehrin adına dair bir etimoloji; “bâğ-dâd” yani “Allah vergisi, lut-fedilmiş bahçe” anlamındadır. Şairlerimiz “dâd” kelimesinin “adalet” manasından hareketle bu isme işaret ederler (Yeniterzi 2010: 306).

Bir süre Abbasilere hükûmet ve hilafet merkezliği yapan Bağdat, büyüklüğü ve zenginliği nedeniyle sürekli çekişmelere sebep olmuştur. 1258'de uğradığı Moğol istilası sonucu yıkılıp yıkılan şehir 1534'te Kanuni Sultan Süleyman tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Gerek coğrafi gerekse tarihî önemi sebebiyle “Bağdat” pek çok atasözüne de konu olmuştur.

Şeyhülislâm Yahya Divanı'nda Bağdat'ın fethedilmesi, güzellikleri ve havası üzerinde durulmuştur. Sanatçının Bağdat'da görev yapıp Bağdat redifli şiir yazmış olması Bağdat'a verdiği değerlerin bir göstergesidir.

*Şehâ **Bagdâd**'ı al ecdâdunun ervâhını şâd it (K.5/5)*

Husûsan rûh-ı pâk-ı Hazret-i Sultân Süleymân'ı

*Varup **Bagdâd** fethin görelüm şimdi bi-fazlî llâh(K.5/6)*

***Sitanbul'un** bizümdür yine gülzâr u gülistânı*

*Gün-be-gün mu`tedil olmakda hevâ-yı **Bagdâd** (G. 44/1,2,3,4,5)*

*Gayret-i ürd-i bihişt oldı şitâ-yı **Bagdâd***

İltifât itse o şeh ser-be-ser ola gülzâr

*Bu hevâyile bu âb ile fezâ-yı **Bagdâd***

Nice sultân-ı guzât olmaya Sultân Murâd

*Ki cenâbına nasîb oldı gazâ-yı **Bagdâd***

Feth idüp makdem-i pâkiyle müşerref olıcak

*Reşk-i firdevs-i berîn oldı sarây-ı **Bagdâd***

Dâ`imâ pâdişeh eyleye himmet Yahyâ

*A`zam-ı müctehidîn ü küberâ-yı **Bagdâd***

*Aşika **Bagdâd** ırak olmaz vücûdun fülkini (G.166/2)*

Cûy-ı eşkiün kûy-ı yâre irgürür mânend-ı şatt

Sultân-ı Gâzî Hân Murâd şehenşeh-i `âlî-nijâd (T.9/1)
Bagdâd fethinde idüp çün fî-sebîli'llâh cihâd
Telh idüp `ays-ı kızılbaş-ı alup dâdunuzu (T.12/1)
*Aldunuz `avn-i ilâhî ile **Bagdâd**'unuzu (1048)*
Hazret-i Sultân-ı Gâzî Hân Murâd-ı kâm-yâb (T.14/1)
*Eyledi çün feth-i **Bagdâd**'a sa`âdetle hüçûm*

6. İstanbul, Sitanbul

İstanbul, yerleşim tarihi 300 bin, kentsel tarihi yaklaşık 3 bin, başkentlik tarihi 1600 yıla kadar uzanan Avrupa ile Asya kıtalarının kesiştiği noktada bulunan bir dünya kentidir. Şehir çağlar boyunca farklı uygarlık ve kültürlerle ev sahipliği yapmış, yüzyıllar boyu çeşitli din, dil ve ırktan insanların bir arada yaşadığı kozmopolit ve metropolit yapısını korumuş ve tarihsel süreçte eşsiz bir mozaik hâlini almıştır.

Yüzyıllar boyunca Osmanlıya başkentlik etmiş İstanbul; şiirimizde zarafetin, güzelliğin, ticaret ve eğlencenin merkezi olarak yer almıştır. Yahya'nın İstanbul redifli gazelinde İstanbul, cennetle mukayese edilip cennetten üstün tutulmuştur. İstanbul'un "Vefa" ve "At Meydanı" gibi değişik semtleri gazel içerisinde belirgin özellikleriyle birlikte vurgulanmıştır.

*Varup **Bagdâd** fethin görelüm şimdi bi-fazlı'llâh(K.5/6)*
Sitanbul'un bizümdür yine gülzâr u gülistânı
Korkarın cennetde de uşşâk râhat görmeye (G.54/4)
*Öğrenürse şîve-i hûbân-ı **İstanbul**'ı hûr*
*Salınsun `ıyd irişdi yine hûbânı **Sitanbul'un**(G.195/1, 2, 3, 4,5)*
*Yine ârâste olsun karâmânı **Sitanbul'un***
Safâlar kesb idüp uşşâk olunsun merhabâ yer yer
*Vefâ meydânuna gelsün cevânânı **Sitanbul'un***
Döner hurşîd-i âlem-tâbına gerdân-ı gerdânun
*Biniüp dolaba her bir mâh-ı tâbânı **Sitanbul'un***
Semend-i nâzla yügrük cevânlar seyre çıksunlar
*Pür olsun hûblarla **At Meydânı Sitanbul'un***
Bu şî'rün hak budur Yahyâ ki gâyet bî-nazîr oldı
*Pesend eylerse lâyık ehl-i irfânı **Sitanbul'un***
*Şöyle ma`mûr oldı hûbân-ı **Sitânbul** ile kim*
*Câydur bir gence her künc-i hârâb-ı **Edrene***

7. Hindistan

Hindistan ya da resmî adıyla Hindistan Cumhuriyeti, Güney Asya'da bulunan bir ülkedir. Dünyanın en büyük yedinci coğrafi alanına ve en büyük ikinci nüfusuna sahip olan ülkedir.

Hindistan, divan şiirinde çok zengin malzeme ve hayallerle ele alınır. Ülkeye yedinci gök katında bulunan Zuhâl yıldızı hâkimdir. Zuhâl, siyah rengi ve uğursuzluğu sembolize eder. Hindistan da siyah tenli insanların yurdudur. Bu yüzden edebiyatımızda sevgilinin saçları ve beni, Hintliye benzetilir. Rûm (Anadolu) ülkesi beyaz tenli insanların memleketi olduğu için, Hindistan ile tezat teşkil eder. Hz. Âdem cennetten çıkarılınca Hindistan'da Serendib (Seylan/Sri Lanka) adasına inmiş, işlediği günahtan dolayı iki yüzyıl ağlayıp tövbe etmiştir. Hindistan'da birçok baharatın yetişmesi ve kıymetli taşların bulunması, Hz. Âdem'in o topraklara döktüğü gözyaşlarına başlanır (Yeniterzi 2010: 315).

Yahya Divanı'nda Hindistan; ticaretle alakalı bir anlamda kullanıldığı gibi, sevgilinin yüz hatlarındaki siyahlığı ifade eden anlam ilişkisiyle de kullanılmıştır.

Gûyâ bahâr tâcir-i Hindûsitândur (G. 50/3)

Mâni` metâ in açmaga evzâ-ı rûzgâr

İletmişler peyâm-ı bûy-ı zülfün Çîn ü Mâçine (G.129/2)

Bahâr-ı hattın evsâfım Hindustân'a yazmışlar

8. İnan

Güneyde Basra Körfezi ve Umman Körfezi, kuzeyde ise Hazar Denizi ile çevrili ülkenin adıdır. İnan, MÖ 4000'lere dayanan tarihi ve var olan yerleşmeleriyle dünyadaki en eski uygarlıklardan biridir. Aşağıdaki beyitte de İnan'ın fethedildiğine dair müjdenin beklentisi dile getirilmiştir.

Yemîn ile yesârında ide feth ile nusret seyr (K.3/9)

Nüvîd-i fethi gelsün dergeh-i sultâna İrân'un

9. Rum

Diyâr- Rûm (Rum Ülkesi ya da Rum Bölgesi) tarihte Müslümanların Anadolu'yu tanımlamak için kullandığı bir tabirdir. Buradan hareketle Anadolu'da yaşayan halka da "Rûmî" denilmiştir. Divan şiirinde rûm; gündüz, aydınlık, parlaklık gibi anlamlarda da kullanılmaktadır. Şeyhülislam Yahya'nın bu sözcüğü Çin ile birlikte tenasüplü kullanması da dikkat çekicidir.

Hat-ı ruhsârının sevdâsın itse dil ba'îd olmaz (G.89/3)

Biraz da Çîni görsün çok zamândur seyr-i Rûm eyler

Yüz bulup hattun Celâlîveş helâk itdi bizi (G.128/3)

*Mülk-i Rûmı yohsa hâlî buldılar fırsat mıdur
Bir himmet eylen ola ki hammâma gire yâr (G.410/3)
Ey başı kaba yalın ayak Rûm erenleri*

10. Yesrib

Yesrib, İslamiyet'in kutsal şehirlerinden olan Medine'nin eski adıdır. Özellikle divan şairlerinin eserlerinde "Yesrib" adının oldukça fazla kullanıldığı dikkat çekmektedir.

*Ey cemâliünle Yesrib ü Bathâ (G.1/1)
Reşk-i firdevs ü cennetü'l-me`vâ*

11. Batha

Batha, Hz. Peygamber'in doğum yeri olan Mekke'nin eski adıdır. Kâbe'nin bulunması ve hac ibadeti dolayısıyla şehrin önemi artmıştır. Divandan alınmış örnek metinde Batha, kısıkanılacak bir yer olarak ifade edilmiştir.

*Ey cemâliünle Yesribü Bathâ (G.1/1)
Reşk-i firdevs ü cennetü'l-me`vâ*

12. Çin

Çin, klasik şiirimizde en çok adı geçen ülkelerden biridir. Geçmişte Çin'de, Doğu Türkistan'da Türk, Hita, Maçın güzellerinin bulunması ve Mani dinini ortaya çıkardığı rivayet edilen Mani'nin ressam olması; Niğâristan, Erjeng gibi adlarla anılan kutsal kitabının gayet güzel minyatürlerle süslü olması dolayısıyla güzel yüz; Çin'le birlikte ele alınır; büt, sanem, büthane, kâfir, niğâr, niğârîstân, nakş, nakkaş, münakkaş, suret, tasvir, musavver gibi put ve resimle ilgili kelimeler bir araya getirilir (Yeniterzi 2010: 309/310).

Çin Hita dolayısıyla miskin kaynağıdır. Bu sebeple; misk(müşg), buy, ahu, nafe, kan, Tatar, Hata /Hita gibi unsurlarla zengin bir tasavvur alanı oluşmuştur. Ayrıca Çin kelimesinin "kıvrım, büklüm" gibi anlamlarıyla sevgilinin misk kokulu saçları (zülf, turra), bazen de kaşları (ebrû) ile ilgi kurulur.

Çin hakanı olmak; saltanat ve güç sahibi olmayı ifade eder. Çin hakanlarına verilen isim olan "fağfûr" da hem sultan hem de meşhur Çin porselenleri için kullanılır (Yeniterzi 2010: 309/310).

*Hat-ı ruhsârının sevdâsın itse dil ba'îd olmaz (G.89/3)
Biraz da Çîni görsün çok zamândur seyr-i Rûm eyler
İletmişler peyâm-ı bûy-ı zülfün Çîn ü Mâçine (G.129/2)*

Bahâr-ı hattın evsâfını Hindustân'a yazmışlar
Gönül zülfindeki her bir şikenden nâ-ümid olmaz (G.147/1)
O sevdâlar anı seyyâh-ı Çîn itmek ba`îd olmaz
Mülk-i Çîni itmeler temlik makbûliüm degül (G.167/2)
Bana ancak çîn-i zülf-i müşg-büyundur garaz
Kârbân-ı Çîne hâcet yok yayıldı `âleme (G.198/3)
Bây-ı zülf-i müşgbâr-ı anber-efşânun seniün
Zülfünü dillerle olan `akdin itmez yâr hall (G.227/1)
Intizâm-ı mülkine Hâkân-ı Çîn virmez halel
Zülfünün bir şemmesin umar nesîm-i nev-bahâr (G.327/2)
Geşt ider Çîn ü Hutâyı turmaz ol sevdâyile
Ol mâh-likâ zülf-i siyehkârını çözdü (G.426/1)
San Çîn ü Hutâ tâciridür bârını çözdü

13. Maçın

Çin'in güney bölgesine verilen addır. Divan şiirinde daha çok Çin ile birlikte kullanılmaktadır. Bölge; güzelliği, nakkaşları, miski dolayısıyla şiirlere konu olmuştur.

İletmişler peyâm-ı bûy-ı zülfün Çîn ü Mâçine (G.129/2)
Bahâr-ı hattın evsâfını Hindustân'a yazmışlar

14. Hutun/Hıta

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin güneybatısında bir ildir. Hata kelimesinin "yanlış" anlamı ile tevriye veya ihâm-ı tenasübe imkân veren bu isimle anılan miski ile meşhurdur. Divan şiirinde sevgilinin saçı veya benleri ile çoğu kez siyah renkle birlikte misk/müşg, nafe, başır, cişer, hun, ahu, gazal, Çin, Tatar ve Türk-i Hata gibi unsurlarla bir arada kullanılır. Misk ceylanının beslenmesine yönelik bir telakki ile benefşe ve sünbül, göbeğindeki karalık nedeniyle de lâleden de söz edilir.

Hata, güzelleri ve ipek ürünleriyle meşhurdur. Burada dokunan kıymetli ipek kumaşlara Hatayi/Hıtai denir (Yeniterzi 2010: 313).

Divan şiirinde Çin ve Rum kelimeleriyle tenasüplü kullanılması yaygındır. Divandan tespit edilen Hıta ve Hutun kullanımlarında sevgili, yola gelmeyen bir Hutun ahusuna benzetilmiştir. Ayrıca aşkın derecesini arttırmak amacıyla Çin ve Hıta birlikte zikredilerek tenasüp sanatı ilişkisi de kurulmuştur.

Zülfünün bir şemmesin umar nesîm-i nev-bahâr (G.327/2)
Geşt ider Çîn ü Hutâyı turmaz ol sevdâyile
Ol mâh-likâ zülf-i siyehkârını çözdü (G.426/1)
San Çîn ü Hutâ tâciridür bârını çözdü

Müşgini hâk-i reh-i yâre idermiş teşbîh (G.265/4)
*Dahı benzer ki yola gelmemiş âhû-yı **Huten***

15. Hicaz

Arap Yarımadası'nda Mekke ile Medine'nin bulunduğu bölgedir. Edebiyatımızda sevgilinin bulunduğu yer ve onun mahallesi Hicaz'a benzetilmiştir. Çünkü âşığın Kâbe'si, sevgilisinin mahallesi olarak düşünülmüştür. Âşık, orayı tavaf eder. Vuslatın da bazen Hicaz olduğu görülür. Bu bölgedeki haramiler ise ayrılık acısı olup âşığı yağmalarlar (Pala 2004: 218).

Hicaz, aynı zamanda Türk musikisindeki basit makamlardan birinin de adıdır.

*Her makâmın bir makâli var **Hicâz'ı** an bana (G.173/4)*
Eylemez kâyın koyup uşşâk âheng-i irak

16. Halep

Geçmişte Osmanlının önemli merkezlerinden olan Halep, şu an Suriye'nin ikinci büyük şehridir. Halep kelimesi Arapçada ve diğer bazı Sami dillerinde süt veren anlamında kullanılmaktadır.

Halep, ayrıca Kur'an-ı Kerim hafızlarının çokluğu ve maharetli kalkan ustalarıyla da adından söz ettirmiştir.

Halep, Yahya'nın görev yaptığı yerlerden biridir ve "Haleb'de" redifiyle bu şehir için gazel yazmıştır. Şiirde Halep; âşıkları cezbeden özellikleriyle anlatılmış, renkli al bir goncaya benzetilmiştir.

*Giderken şarka teşrîf eylediün şâhum **Haleb** şehrin (T.11/3)*
Çıkup devletle bir gün kal'a vü şehri temâşâya
*Zülfün kokusu müşg olup nâf-ı **Haleb'de** (G.379/1,2,3,4,5)*
*Ragbet mi kodı `anbere eknâf-ı **Haleb'de***
Lutfun yili cân-bahş olup esdükde kalur mı
*Bir seng ki gül virmeye etrâf-ı **Haleb'de***
Câm-ı leb-i şîrînüni emmek ne safâdur
*Bu neşve `aceb var mı mey-i sâf-ı **Haleb'de***
Benzer ruh-ı rengîn ile bir gonce-i âle
*Bir tıfla düşürdüm dili eşrâf-ı **Haleb'de***
Yahyâ ide Vassâf dahı tab`una insâf
*Hoş şî`r didiün hak bu ki evsâf-ı **Haleb'de***

17. Edirne

Osmanlı Devleti'ne uzun yıllar başkentlik eden Edirne önemli bir bilim, sanat ve kültür merkezi olma özelliği taşımaktadır. Divan şiirinde Edirne, doğal ve coğrafi özellikleriyle övülen bir şehir olmasının yanında sık sık yaşanan sel felaketleriyle de yer almıştır.

*Gül ruhun bâtın sabâdan aldı âb-ı **Edrene** (G.311/1,2,3,4,5,6, 7,8)*

*Ben de bildüm ki olur erzân gül-âb-ı **Edrene***

*Şöyle ma`mûr oldu hûbân-ı **Sitânbul** ile kim*

*Câydur bir gence her künc-i hârâb-ı **Edrene***

Özge `âlem virdi lutf ile o şehri dil-keşe

*`Alemün sultânı şâh-ı kâm-yâb-ı **Edrene***

Hazret-i Sultân Murâd ol şâh-ı `âlf-kadr kim

*Pây-bûsıyla mu`azzamdur cenâb-ı **Edrene***

Makdemiyle şöyle rif`at buldı ol şehri güzîn

*Nüh sipihre ta`n ider şimdi kıbâb-ı **Edrene***

Şemme-i lutfun virüp hâsiyyet-i müşg ü gül-âb

*Kadr ü kıymet bulmada âb ü türâb-ı **Edrene***

Anı döndermişdi pîr-i köhne-sâle rüzgâr

*Hamdü li'llâh yine avd ütdi şebâb-ı **Edrene***

İltifâtun bir safâ bağışladı Yahyâ'ya kim

*Virmeye bir meste ol hâli şarâb-ı **Edrene***

Şeyhülislam Yahya'nın yukarıdaki gazeli IV. Murad'ın Edirne'ye gelişi üzerine yazılmış olmalıdır. Bu gazelinde şair Edirne'yi övmüş, olumlu ve güzel özelliklerini anlatmıştır. Padişahın gelişiyle Edirne'nin kazandığı değerden söz etmiştir. Edirne'nin gül kokulu suyundan, İstanbul güzellerinin Edirne'yi şenlendirmesinden, şehrin değişen çehresinden, güzelleşmesinden ve padişaktan övgüyle söz etmiş bu vesileyle ilgi, ihsan beklentisini de dile getirmiştir (Batislam 2009: 491).

*Bir zamân gülşen degül miydi sarây-ı **Edrene**(G.381/1,2,3,4,5)*

*Söylemez mi bülbül-i destân-serâ-yı **Edrene***

Bir fezâdur pür has u hâşâk her bir gülşeni

*Reşk-i gülşenmiş zamân ile kazâ-yı **Edrene***

Dil-hurâş eyler nazar kıldukça mihnet artırur

*Dil-güşâ her bir makâm-ı gam-zidâ-yı **Edrene***

Bâdeden hâlî eser yok aşkdan bir kimsede

*Bî-sebeb memdûh imiş âb u hevâ-yı **Edrene***

***Edrene** Yahyâ ayaklanmış ayaklansun diyü*

Makdem-i şâhu umar bây u gedâ-yı Edrene

Yukarıdaki gazelde tasvir edilen Edirne’de ise I. gazeldeki canlılık, güzellik, coşku yoktur. Edirne’nin eski güzelliği kaybolmuştur. Şair, Edirne’nin yok olan güzelliklerinin özlemi içindedir. Geçmişte kalan güzellikleri anlatmak için anlatılan geçmiş zamanı kullanır. Her şeyin geçmişte kaldığından dert yanar. Şair, Edirne’nin yeniden iyi günlerine dönmesi için ayağa kalkar. Şehrin de kendisi gibi ayağa kalkıp eski güzelliğine kavuşmasını ister. Ancak bunun gerçekleşebilmesi padişahın Edirne’ye gelmesine bağlıdır. Onun için herkes padişahın Edirne’ye gelmesini umar (Batislam 2009: 491).

18. Habeşistan

Afrika’nın doğusunda, Yemen’in karşı kıyısında bulunan ülke ve ülke insanın adı “Habeş” olarak kullanılmaktadır. Ülkenin günümüzdeki adı Etiyopya’dır. Habeş halkı siyahi renkte olduğu için divan şiirinde sevgilinin saçının, beninin ve gecenin siyahlığı için Habeş benzetmesi sıkça kullanılmıştır. Bunun dışında şiirde sultan ve köle olarak kullanıldığı da oldukça fazla görülür.

Zülfün uzanup hançer-i gaddâra tayandı (G.448/1)

Sultân-ı Habeş bâliş-i zer-kâra tayandı

19. Lehistan

Lehistan, Osmanlıların bugünkü Polonya’ya verdiği isimdir. Halen bazı dünya dillerinde Polonya için Leh sözcüğünden gelen isimler kullanılmaya devam etmektedir.

Leh diyârında eyledi icrâ (G.480/5)

Hükmini tîg gibi şâh-ı güzîn

20. İstinye

İstinye, İstanbul Boğazı’nın büyük koylarından biri olan İstinye Koyu’nun kuzey ve kuzeybatı bölümündeki sahil şeridinde ve yamaçlarında kurulmuş tarihî bir İstanbul semtidir. İstinye; İstinye koyu, tersanesi, kalafat yerleri, balıkçılığı, taş ve kireç ocakları ve topraklarının verimli olması nedeniyle bahçeciliği ile meşhurdur.

Yahya da bülbülün İstinye’de dinlenebileceğini gazeline ifade eder.

Ko kafes nâlesini nagme-i pey-der-peye gel (G.508/34)

Râygân dinleyelüm bülbüli İstinye’ye gel

21. Kenan

Yakup peygamberin memleketi olarak geçen Kenan, bugün Filistin’de Sayda, Sur dolayları ile Suriye’nin bir bölümünü içine alan yerdir.(Pala 2004: 290) Kenan, divan şiirinde Yusuf peygamberle birlikte kullanılır.

Düşeli `aks-i ruh-ı yâr şarâb-ı nâba (G.37/2)

Reşkden kaldı çeh-i Yûsuf-ı Ken`ân’a kadeh

22. Bedahşan

Bedahşan Tacikistan'da dağlık bir bölgenin adıdır. Bu bölgenin dağları sarptır ve geçit vermez. Buna rağmen de en güzel lâl taşı buradan çıkar. Lâl aynı zamanda kırmızı renginden dolayı da kıymetli bir taş olan yakuta ad olmuştur.(DİA 05: 292) Divan şiirinde de sevgilinin dudağı-hem kırmızılığı hem de erişilmezliği açısından-için sık sık benzetme yoluyla kullanılmıştır.

Bir lâle-ruhun hasret-i la`liyle dem-â-dem (G.256/4)

*Sahrâ vü deri reşk-i **Bedahşân** iderin ben*

B. NEHİR, DAĞ VE DENİZ-KÖRFEZ ADLARI

1. Dağ Adları

1.1. Tur

Mısır'da Sina Yarımadası'nda ve Kızıldeniz'in kuzeyinde yer alan bu dağ Hz. Musa'ya dört semavi kitaptan biri olan Tevrat'ın indirildiği yerdir.

Tasavvufta maddeyi manada yok etmek için insanın maddî yapısını temsil eden "Tur dağı" sembolünün kullanıldığı görülmektedir.

Bedîdâr olan humda sahbâ mıdur(M.2/25)

*Yâ **Tûr** üzre nûr-ı tecellâ mıdur*

Döymez Kelîm şa`şa`a-i câm-ı vasluna (G. 77/4)

*Bir lem`ası tokunmagile **Tûr** mest olur*

2. Nehir Adları

2.1. Kızılırmak

Kızılırmak nehri Türkiye topraklarından doğarak yine, Türkiye topraklarında denize dökülen en uzun akarsudur.

***Kızılırmaga** döndi **Turlu** suyu (T.2/4)*

Dem-i küffâr ile akup hûnîn

2.2.Turlu

12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979 / 1570-1572)'nde "Turlu" : "Boğdan Voyvodası Boğdan Südde-i Sa'âdetüm'e mektûb gönderüp; 'hâlâ Boğdan'a tâbi' Seruka nâm kasabanun re'âyâsının tavar u hargele vü koyunları ve değirmenleri nehr-i Turlu'nun öte yakasında olup re'âyâdan [yiğirmi] iki nefer zimmî koyunlarına gideriken Akkirman Tatarları yolların basup mezbûr zimmîleri; Harâmîdür." şeklinde bir nehir olarak yer almaktadır (12 Numaralı Mühimme Defteri 1996: 148).

***Kızılırmaga** döndi **Turlu** suyu (T.2/4)*

Dem-i küffâr ile akup hûnîn

2.3. Şatt

Şattü'l-Arab, Fırat ve Dicle nehirlerinin Basra Körfezi'nden denize dökülmeden önce birleştikleri yerdir. Sözlüklerde şatt “büyük nehir” ve “nehir kıyılarındaki verimli arazi” anlamlarında yer almaktadır. Irak-İran sınırının güney kesimini oluşturan nehir gemi işletmeciliği ve zengin hurmalıklarıyla ünlüdür.

Şiirde Şatt nehri, âşığın gözyaşını sevgilinin yaşadığı yere ulaştıran bir vasıta özelliğiyle işlenmiştir. Ayrıca beyitte Bağdad ve Şatt kelimelerinin birlikte kullanımı tenasüp sanatını meydana getirmiştir.

Aşka Bağdâd irak olmaz vücûdun fülkini (G.166/2)

Cûy-ı eşkiin kûy-ı yâre irgürür mânend-ı şatt

3. Deniz-Körfez Adları

3.1. Aden

Arabistan Yarımadası'nın güneybatısında, Kızıldeniz'in güney girişinde bulunan Aden; Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin başkenti olan bir liman şehridir. Şehir aynı adı taşıyan körfezde yer alır. Kaliteli incileriyle meşhur olan Aden Körfezi bu özelliğiyle pek çok edebî türe konu olmuştur.

Yahyâ o şehün cevherî-i la`lini söylet (G.309/5)

Yâkâtı neden kim tuta dürr-i `Aden üzre

Dürr-i dendân-ı safâ-bahşun görenler didiler (G.201/4)

Böyle pâk u muntazam lü'lü' `Adende görmedük

C. KUTSAL MEKÂN ADLARI

1. Kâbe

Klasik Türk edebiyatında Kâbe'nin sevgilinin mahallesi, semti olarak kullanılması yaygın bir benzetmedir. Sevgilinin mahallesinin Kâbe'ye teşbihi hem sevgiliye verilen değere hem de Kâbe'nin İslam dini açısından taşıdığı öneme dayanır. Çünkü hac ibadeti, İslam dininin esaslarından biridir ve bu ibadeti yerine getirmek isteyen her mümin Kâbe'yi ziyaret etmek zorundadır. Aynı şekilde âşık da bir hacı misali sevgilisinin mahallesinde bulunmayı arzular. Kâbe aynı zamanda meleklerin sürekli buldukları bir mekândır. Melekler Kâbe'yi durmadan tavaf ederler. Âşık da tıpkı onlar gibi sevgilisinin mahallesinde gezinir (Uzun 2009: 333).

Kâbe'ye gitmek özellikle eski dönemlerde oldukça zor ve uzun yolculukların ardından mümkün olabiliyordu. Ayrıca Kâbe'nin yolu ve çevresi deve dikenleri ile doluydu. Bu meşakatlere katlanmadan uzak bölgelerden kutsal topraklara gelinip hac ibadetinin yerine getirilmesi söz konusu olmuyordu. İşte bu zahmetli yol ve yolculuk da divan şairlerinin şiirlerine yansımıştır. Kâbe'nin de içinde bulunduğu Mescit-i Haram, haram bölge olduğu için oraya Müslüman olmayanların girmeleri, herhangi bir işle meşgul olmaları

yasaktır. Zira Müslümanlara göre Müslüman olmayanlar Kâbe'nin yabancı (ağyar) durumundadır. Onları buraya sokmamak gerekir (Uzun 2009: 335).

Kâbe Müslümanların kıblesidir ve ona doğru secde edilir. Divan edebiyatında sevgilinin kaşı kible ya da mihrap olarak kabul edilmiş, dolayısıyla yüzü de Müslümanların secdegâhı olan Kâbe'ye benzetilmiştir. Tasavvufi düşünceye göre Kâbe; merkezî olma açısından kalbi, gönlü temsil eder. Dış dünyada nasıl Kâbe merkezse, iç dünyada da kalp merkezdir. Bu yüzden gönül yapmak, gönlü hoş etmek Kâbe yapmaktan daha üstün kabul edilmektedir. Bu durum onun ziyaret edilmesi gerekliliği, Allah'ın onda tecellisi gibi hususiyetlere dayandırılır. Kâbe'nin dışı siyah bir örtüyle kaplıdır. Divan edebiyatında da sevgilinin yüzü Kâbe'ye benzetilirken saçları da siyah olmasından dolayı Kâbe'nin örtüsüne benzetilmiştir (Uzun 2009: 336).

Gönlünde seniın gayr u sivâ sûreti neyler (G.92/4)
Lâyık mı bu kim Ka`beye büt-hâne disünler
Ka`be-i vasl isteyen elbette ugrar cevriine (G.112/3)
Ol tarîkün vâdi-i nârı sitem vâdisidür
Ka`be-i medhün tavâf itdi yine itmek diler (G.131/4)
Hâmeye min ba`d Abbasî imâme yaraşur
Dökülse rûyuna estâr-ı Ka`be zann iderüz (G.136/4)
Tevâzu`yile o zülfi dü-tâya yüz sürerüz
Hâcınun maksûdı Ka`be bana kûyundur garaz (G.167/1)
Fikri cennet zâhidün uşşâka rûyundur garaz
Her dil ki degül râh-rev-i Ka`be-i kûyun (G.260/4)
Ol yolda olan serzeniş-i harı ne bilsün
Irgüren Ka`be-i maksûda mahabbet yolıdır (G.275/4)
Ben reh-i aşkı koyan sâlike gümrâh derin
Sehdür şânuna nisbetle gönüller yapmak (G.295/6)
Bâni-i beyt-i Hudâ Ka`be-i `ulyâsın sen
Yâre irişdüm sirişk-i çeşm-i nâ-bînâyile (G.327/1)
Ka`be-i `ulyâya vardum gûyiyâ deryâyile
İrişür Ka`be-i maksûda kalmaz râh-ı mihnetde (G.392/4)
Ana kim pertev-i nûr-ı cemâliün reh-nümûn oldı
Ka`be karşında da olsa gözüm etrâfa bakar (B.N. ?/55)
Gözler ol Ka`be-i cânı nitekim kible-nümâ

2. Firdevs / Cennetü'l-Me`vâ

Kur'an-ı Kerim 'de cennet için çeşitli isimler kullanılmıştır. Cennetin tabakalarından olduğu düşünülen Cennetü'l-me`vâ, şehit ve müminlerin barınağı ve konağı olan cennet; Firdevs ise her şeyi kapsayan cennet bahçesi anlamlarında kullanılmaktadır(TDK 2005).

Beyitte Yesrib ve Batha, firdevs ve cennetü'l-me'vâ'nın kıskandığı bir yer olarak yansıtılmıştır.

Ey cemâlinle Yesrib ü Bathâ (G.1/1)

Reşk-i firdevs ü cennetü'l-me`vâ

Ç. GEZEĞEN, YILDIZ ADLARI

1. Keyvân

Keyvan sözcüğü Satürn (Zühal) gezegeni anlamında kullanılmaktadır. Zühal, Satürn gezegeninin diğer adıdır. Zâhilden türemiş olup geciken manasındadır. Yeri yedinci felektir. Rengi siyaha bakan koyu yeşildir. Nahs-ı ekber, yani büyük uğursuzluk sayılır. "Gam ve keder vericidir, ona bakan kederlenir" (Doğan, 2006: 263). Zühal'in bir adı da Keyvan'dır. Yedinci felek onun emrindedir. Onun hâkim olduğu senede soğuklar artar (Pala, 1995: 538). Keyvan yıldızı büyük uğursuzluk sayıldığından gam ve keder vericidir.

Beyitte âşğın ahını işiden sevgilinin, uğursuzluk olmasına rağmen, keyvanın eteğine sarılacağı ifade edilerek çekilen eziyetler dile getirilmiştir.

Hâl-i ruhunun bendesin diyü o mâhun (G.162/3)

Ahum işidüp dâmen-i keyvâna sarılmış

D. EFSANEVİ YER ADLARI

1. Bî-sütûn

Bî-sütûn, Bağdat ile Hamedan arasında yer alan kayalık ve sarp dağın adıdır. Edebiyatımızda Ferhad'ın Şirin için deldiği, delinmesi ve aşılması mümkün olmayan, dağ olarak bilinmektedir. Hikâyeye göre; Ferhad bu dağı delerek içinden kanal açıp, suyu şehre getirmiş, yine bu dağlardaki otlakları yarararak Şirin'e süt götüren kanallar da açmıştır.

Aşk te'sîrin görüün kim ol kadar temkîn ile (G.263/2)

Tîşe-i Ferhâd'dan kendin tağıtdı bî-sütûn

Varup feryâdlar kıl bî-sütûna karşı ey âşık (G.276/5)

Sanup Ferhâdını râhat bulup kuhsâr dînlensün

Başına tokunmayınca bilmedi Ferhâd'ı gör (G.405/4)

Bî-sütûna neyledi ol bî-nevânun tîşesi

2. Bağ-ı İrem

Ad Kavmi'nin padişahı Şeddad'ın cenneti taklit ederek yaptırdığı efsanevi yapay cennet bahçesidir. Yemen civarında; içinde akarsuların çağladığı, çiçek bahçelerinin, türlü türlü ağaçların, havuzların, su kanallarının, barajların, su depolarının, sarayların, köşkerlerin bulunduğu yapay bahçeye İrem Bağ denmiştir. Fakat bu bahçe Allah'ın indirdiği bir tufan sonucunda yerle yeksan olmuştur. Divan şiirinde sevgilinin yüzü ve huyunun

güzelliği bu bahçeye benzetilmiştir.

Irem dirdüm visâli bâğına ol şâh-ı hûbânun (G.234/3)

Bî-hamdi'llâh müyesser oldu ana ölmeden irdüm

SONUÇ

XVII. yüzyılın önemli şairlerinden olan Şeyhülislam Yahya'nın divanı taranarak yapılan bu çalışmada sanatçının kullandığı yer adlarının çoğunun hayatında karşılığının olduğu görülür. Bağdat, Edirne, İstanbul, İstinye vb şehir ve yer adlarının kullanımında bir gözlem olgusu dikkati çekmektedir.

Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı'nda geçen yer adlarının % 75.51'ini ülke, şehir ve bölge adları oluşturmaktadır. Bu adların kendi aralarındaki kullanım sıklıkları şöyledir: "Irak, İsfahan, Horasan, İran, Yesrib, Batha, Maçin, Hicaz, Habeşistan, Lehistan, İstinye, Kenan, Bedahşan" bir kez; "Hindistan" iki kez; "Rum, Hutun/Hıta" üç kez; "Şam" bir kez; "Halep" yedi kez, "Çin" sekiz kez; "İstanbul, Sitanbul" dokuz kez; "Bağdat" on iki kez ve "Edirne" on altı kez divanda geçmektedir.

Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı'nda geçen yer adlarının %7.14'ünü nehir, dağ ve körfez adları oluşturmaktadır. Bu adların kendi aralarındaki kullanım sıklıkları şöyledir: Dağ adlarından "Tur" iki kez; nehir adlarından "Kızılırmak", "Turlu" ve "Şatt" birer kez; deniz-körfez adlarından "Aden" ise iki kez divanda geçmektedir.

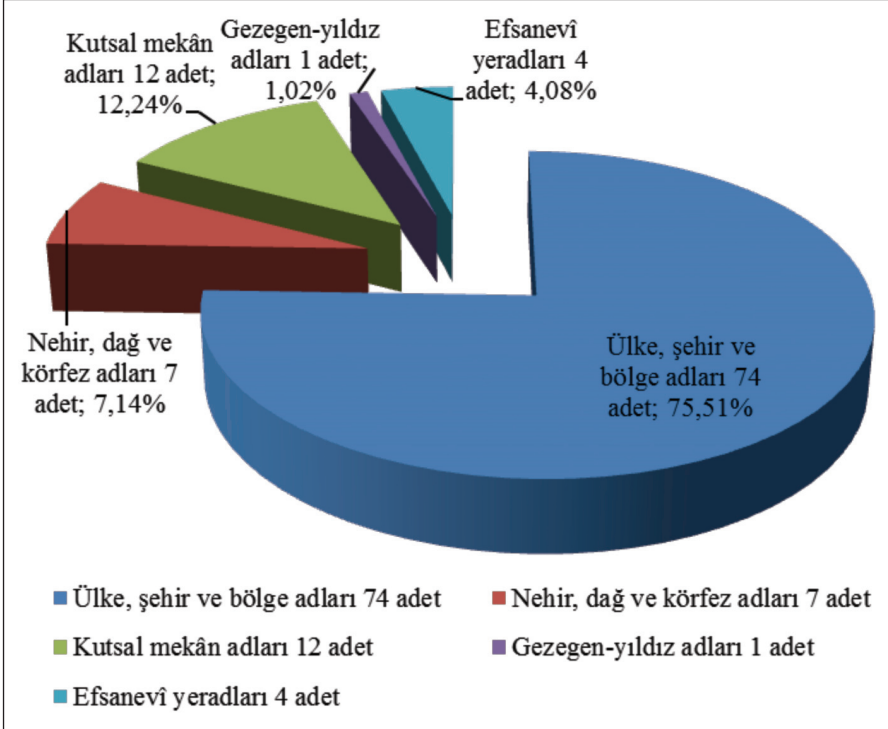
Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı'nda geçen yer adlarının %12.24'ünü kutsal mekân adları oluşturmaktadır. Kutsal mekânların yeradı olarak kullanılmalarında klasik edebiyat geleneğinin etkisi açıktır. Bu adların kendi aralarındaki kullanım sıklıkları şöyledir: "Kâbe" on bir kez, "Firdevs / Cennetü'l-Meva" ise bir kez divanda geçmektedir.

Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı'nda geçen yeradlarının %1.02'sini gezegen-yıldız adları oluşturmaktadır. Bu adların kendi aralarındaki kullanım sıklıkları şöyledir: "Keyvân" divanda bir kez geçmektedir.

Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı'nda geçen yeradlarının %4.08'ini efsanevi yer adları oluşturmaktadır. Bu adların kendi aralarındaki kullanım sıklıkları şöyledir: "Bî-sütûn" üç kez, "Bağ-ı İrem" ise bir kez divanda geçmektedir.

Klasik edebiyat geleneği içerisinde âşıkâne-rindâne veya dindışı edebiyat geleneği içerisine yerleştirilen Şeyhülislam Yahya'nın divanında kullandığı yer adlarının çoğu reel hayattan kopuk, efsanevi mitolojik unsurlar değildir. Sanatçının, daha önce değişik görevlerde bulunduğu yerlerden olan "Bağdat", "Halep" ve "İstanbul" için birer adet; "Edirne" için iki adet şehir adlarının redif olarak kullanıldığı gazeli bulunmaktadır. Klasik edebiyat geleneği içerisinde eser vermiş olan sanatçıların eserleri, yer adları açısından taranarak Osmanlı sanatçılarının yer adları kullanımına dair bir istatistik oluşturulması birçok disiplin açısından önemli bir veri oluşturacaktır.

ŞEYHÜLİSLAM YAHYA DİVANINDA GEÇEN
YER ADLARININ GRAFİĞİ

Şekil 1. Şeyhülislam Yahya Divanı'nda Geçen Yer Adlarının Yüzdeleri

Kaynakça

- Akbayar, N. (2003). *Osmanlı yer adları sözlüğü*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aksan, D. (1999). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1995). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü I*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aksoy, Ö. A. (1995). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü II*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Ankaralı, U. K. (2013). *Şeyhülislâm yahya dîvânında türkçe deyimler ve atasözleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Girne: Girne Amerikan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arıkoğlu, İ. (2008). Divan şiirinde şehir adlarının tevriyeli kullanımı aydın-tire örneği. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 23. 177-186.

- Başbakanlık Devlet Arşivleri. (1996). *12 Numaralı mühimme defteri*. Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri.
- Batislam, H. D. (2009). Şehir şiirleri ve şeyhülislâm yahyâ'nın edirne gazelleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 39. 483-498.
- Bayraktutan, L. (1990). *Şeyhülislâm yahya hayatı, edebî kişiliği, sanatı, eserleri ve divanından seçmeler*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çetin, O. (1999). Horasan. *DIA*. 18. 234-241.
- Devellioğlu, F. (1995). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, M. N. (2006). *Hüsn ü aşk*. İstanbul: Yelkenli Yay.
- Kahraman, D. M. (2004). *Klasik Türk şiirinde dinî-tasavvufî ve dindışı (profane) şiir tasnifinin incelenmesi ve şeyhülislâm yahya örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kapal, N. (2013). Zâtî divanında kozmik unsurlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 24. 160-170.
- Kavruk, H. (2001). *Şeyhülislam yahyâ dîvânı*. Ankara: MEB Yayınevi.
- Kaya, B. A. (2013). *Yahyâ Efendi*. TDIA. 43. 245-246. İstanbul: TDV Yayınları.
- Mazıoğlu, H. (1982). *Türk Edebiyatı (Eski)*. Türk Ansiklopedisi, 32. 126. Ankara: MEB Yayınları.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. Ankara: Kapı Yayınları.
- Şahin, İ. (2015). *Adbilim*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük* (10.Baskı). Ankara: TDK.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Yazım kılavuzu*. Ankara: TDK.
- Turan, S. (2009). Necâtî beğ'in şiirlerinde yer adları. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 220. 135-154.
- Türkiye Diyanet Vakfı* (1999). *Türkiye diyanet vakfı islâm ansiklopedisi (DIA)*. Ankara: TDV.
- Uzun, Ş. (2008). Cem sultan'ın türkçe divanı'nda hacca dair unsurlar. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 24. 177-186.
- Uzun, Ş. (2009). Şair sultanların şiirlerinde hacca dair unsurlar. *İstem Dergisi*. 13. 331-340.
- Yekbaş, H. (2009). Mahallileşme ve şeyhülislam yahya. *Turkish Studies International Periodical For The Languages. Literature And History Of Turkish Or Turkic*. 4. (5), 330-335.
- Yeniterzi, E. (2009). Klasik türk şiirinde ülke ve şehirlerin meşhur özellikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3. 301-334.